

Laris Borić

Odjel za povijest umjetnosti Sveučilište u Zadru

Dujam Rudičić, Sanmichelijevi i Girolamo Cataneo u procesu prihvaćanja klasičnog jezika arhitekture od Zadra do Dubrovnika tijekom druge četvrtine 16. stoljeća

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 8. 9. 2015.

UDK: 72 Sanmicheli

72 Rudičić, D.

Sažetak

U radu se razmatra djelatnost klesara Dujma Rudičića, podrijetlom Splitsanina i stanovnika Korčule kojemu se nastoji utvrditi udio na zadarskim i šibenskim projektima Sanmichelijevih. Opus ovog klesara koji se okušava i u nekim kiparskim problemima, indicira način i ritam prihvaćanja klasičnog arhitektonskog jezika u gradovima istočnojadranske obale. Rudičić je botegu organizirao u Korčuli ostvarujući

narudžbe za radove na prostoru mletačke Dalmacije i Dubrovačke Republike. Nakon suradnje sa Sanmichelijevima, uglavnom se orijentirao prema dubrovačkim naručiteljima udruživši se s ankonitanskim lapicidom Girolamom Cataneom s kojim je sagradio prvu dubrovačku palaču na kojoj je sustavno primijenjen klasični arhitektonski jezik u cjelini i detaljima, onu Frana Gundulića.

Ključne riječi: *Dujam Rudičić, poduzeće Sanmicheli, Girolamo Cataneo, klasični jezik arhitekture*

Zadarska Kopnena vrata Michelea i Giangiolama Sanmichelija, zapravo njihovo sačuvano pročelje, redovito se ocjenjuju kao prvorazredni spomenik dalmatinskog *Cinquecenta* i jedan od najranijih istočnojadranskih primjera primjene novouspostavljenoga klasičnog jezika arhitekture. Višekratno su bila u fokusu znanstvene i stručne obrade, no uglavnom su razmatrani njihovi fortifikacijsko-urbanistički aspekti¹ ili pak presudan utjecaj na lokalne stilske arhitektonske okvire.² Katkad je bila uočena i zavidna razina klesarske izvedbe arhitektonske dekoracije i figuralnog ukrasa, ali taj aspekt osim općih ocjena nije bio predmetom detaljnije morfološke analize ni komparacije sa srodnim primjerima koje bi otvorile nove spoznaje ili pretpostavke, bilo u smislu uklapanja tog spomenika u recentnoj povijesti umjetnosti važne semantičke aspekte onodobne javne mletačke arhitekture ili pak njihova povezivanja s dalmatinskom klesarskom i kiparskom produkcijom *Cinquecenta*. Potonjim će se pitanjem baviti ovaj rad.³

Zadarska Kopnena vrata su natpisom datirana u 1543. godinu, no njihov koncept (ako ne i projekt) začeti su mnogo ranije, jer je Michele Sanmicheli prvi put u tom gradu boravio netom prije imenovanja glavnim inženjerom mletačkih utvrda, u jesen 1534. godine.⁴ Za drugoga zadarskog boravka, od svibnja do rujna 1537. godine, radio je na prilagodbi i

izmjenama projekta što ga je *capitan generale delle milizie venete* Francesco Maria della Rovere bio načinio za jugoistočni potez zadarskoga fortifikacijskog prstena.⁵ U projekt je tada bio uključen i sin Micheleova rođaka Paola, Giangiolamo Sanmicheli kojemu se projekt vrata pripisivao zbog srodnosti s vratima šibenske utvrde sv. Nikole, nedvojbeno njegovom projektu potvrđenom obraćanjem Senatu 1557. godine.⁶ Ipak, treba naglasiti da Giangiolamo u tom tekstu ne ističe zadarska (a ni šibenska) vrata kao zasebnu konstrukciju ili vlastiti projekt, nego govori o fortifikacijskim strukturama. Nadalje, potreba za preciziranjem mlađeg ili starijeg Sanmichelija kao autora zadarskih vrata blijedi u svjetlu posljednjih istraživanja koja glavninu njihovih fortifikacijskih projekata vide kao radionički pothvat u kojemu se Michele, rođak Paolo i njegov sin Giangiolamo Sanmicheli udružuju u čitavom procesu od projektiranja do konačne izvedbe.⁷ U tom procesu ključnu je ulogu imao arhitekt Michele koji je, uočivši znatne nećakove vještine, mlađemu prepustio sve važniju ulogu organizacije gradilišta već na zadarskom projektu da bi mu u potpunosti povjerio arhitektonsku zamisao i izvedbu šibenske tvrđave sv. Nikole.⁸ Michele Sanmicheli je po pretpostavljenom dovršetku izrade zadarskog projekta, u listopadu 1537. upućen na Krf gdje je proveo zimu, a potom na Kretu, čija je naselja utvrđivao do 1540. godine, vrativši se

Michele Sanmicheli, Kopnena vrata u Zadru (foto: P. Vežić)
Michele Sanmicheli, *Porta Terraferma in Zadar*

Detalji figuralne plastike Kopnenih vrata u Zadru (izvor: ĆIRIL METOD IVEKOVIĆ, *Građevinski i umetnički spomenici Dalmacije*, sv. VI – Zadar, Beograd, 1928.)
Details of the sculptural decoration of the Porta Terraferma in Zadar

Skica Michelea Sanmichelija za zadarska Kopnena vrata, Galleria degli Uffizi, 1759A (izvor: PAUL DAVID, DAVID HEMSOLL, bilj. 4, 55)
Drawing by Michele Samicheli for Zadar's Porta Terraferma, Galleria degli Uffizi, 1759A

potom u Veneciju.⁹ U svakom slučaju, jasno je da je Michele ocijenio dvadesettrogodišnjeg Giangiolama – koji je uz njega od svoje šesnaeste – dovoljno zreli da mu iskaže povjerenje prepuštanjem organizacije radova na bastionu Ponton i susjednim Kopnenim vratima, a što je uključivalo ugovaranje suradnje s lokalnim klesarima i graditeljima te pripremu i dovoz opeke i drugog materijala iz Veneta.¹⁰ U trenutku Micheleova odlaska svi su projekti već morali biti dovršeni, a crtež koji se čuva u grafičkom kabinetu Gallerie degli Uffizi dio je pripremnih skica. Taj je prikaz odavno povezan s pročeljem zadarskih vrata, prepoznat kao njihova zrcalno okrenuta skica koja od izvedene inačice odstupa tek u manjim detaljima, primjerice u ugaonom završetku friza, nadvratnicima bočnih prolaza i zaglavnom kamenu na kojem nema lika sv. Krševana. No uzmemo li u obzir najstrojnije konstrukcije Sanmichelijevih poput vrata sv. Martina u Legnagu i Porta Nuova u Veroni, firentinski crtež izostankom atike i postavom glatkih vijenaca na razini imposta središnjeg luka, kao i nad zabatima bočnih natpisnih polja nesumnjivo prikazuje upravo zadarska vrata.¹¹ Ipak, za potrebe istraživanja načina funkcioniranja Sanmichelijevih i eventualne njihove suradnje s lokalnim majstorima, važan podatak je i adresa na poledini lista; firentinski je crtež Michele naslovio na rođaka i Giangiolamova oca, *scalpellina* Paola: *A m(aestro) Polo de San Michele cusin carissimo in Verona a San Tomaso al rio de i zorli*.¹² Taj podatak, kao i srodnost ostvarenog projekta skici konačno otklanja pretpostavke o eventualnom Giangiolamovu autorstvu¹³ te – kako je to nedavno primijetio F. Toso¹⁴ – zapravo jedino zadarski projekt atribuirao isključivo Micheleu koji ga je, po izradi, poslao rođaku Paolu u Veronu. Znamo li da su Paolova zaduženja u botegi između ostalog uključivala i izradu projekata u mjerilu, Davies i Hemsoll su opravdano pretpostavili da je ovdje riječ o takvom zadatku,¹⁵ skici za izradu projekta koju je Michele Paolu u Veronu mogao poslati 1537. godine iz Zadra ili Venecije, netom prije trogodišnjeg boravka na

Paolo Sanmicheli, reljef lava Sv. Marka s vrata Sv. Martina u Legnagu (foto: L. Borić)

Paolo Sanmicheli, relief sculpture of St Mark's lion in Legnago (Porta di San Martino)

Paolo Sanmicheli, reljef lava Sv. Marka sa zadarskih Kopnenih vrata (izvor: ĆIRIL METOD IVEKOVIĆ, Građevinski i umetnički spomenici Dalmacije, sv. VI – Zadar, Beograd, 1928.)

Paolo Sanmicheli, relief sculpture of St Mark's lions in Zadar (Porta Terraferma)

Levantu. Upravo nam Paolova uloga u Micheleovim projektima tridesetih godina, a u sustavu koji noviji istraživači sve češće drže izvanredno ustrojenim obiteljskim poduzećem,¹⁶ rasvjetljava način organiziranja gradnje pojedinih fortifikacijskih sklopova, napose gradskih vrata u kojima su zbog ambicioznije zamišljenog dekorativnog programa nužno bili uključivani lokalni klesari i kipari određenog ugleda. Primjerice, prema spomenutim istraživanjima F. Tosa, Paolo Sanmicheli organizirao je obradu svôg kamena i figuralne opreme vrata sv. Martina u Legnagu, dok je za izradu punoplastičke lavlje figure povrh atike veronskih Porta Nuova angažiran čak Jacopo Sansovino.¹⁷ Prema nedavno objavljenim istraživanjima, na gradskim vratima sv. Martina u Legnagu Micheleov rođak Paolo Sanmicheli je za pripremu i obradu kamena bio isplaćivan već od ljeta 1530. godine, Michele i koju godinu kasnije, a dovršetak vrata datiran je s 1532. godinom nekoć uklesanom na pročelju, pa je riječ o jednom od najranijih pothvata obiteljskog poduzeća.¹⁸ Na ovom, kao i na drugim projektima iz tog vremena, Michele i Paolo su udružili snage u botegu u kojoj je Michele djelovao kao projektant i graditelj, dok je Paolo, osim glavnoga klesara, bio administrator poduzeća i Micheleov zastupnik u trenutcima njegovih terenskih izbivanja.¹⁹ Nakon 1546. godine, s povećanjem obujma Micheleovih poslova koji su osim fortifikacija obuhvaćali narudžbe stambenih i sakralnih zdanja, rođaci su pravno uredili i formalizirali suradnju.²⁰ Treći je stup tako oformljenoga obiteljskoga poduzeća bio Paolov sin Giangirolamo, no premda je on u jednom pismu Senatu tvrdio da je na legnaškim radovima sudjelovao još od 1531. godine, dokumentiran je tek 1534. kada je primao isplate u ime oca, ali ne i za vlastite radove, pa mu F. Toso nije čeravnopravno sudjelovanje u tom projektu obiteljske tvrtke. Isti autor navodi da je legnaški projekt Micheleu bio vrlo važan, naročito za promociju vlastitoga i ugleda obiteljskog poduzeća, o čemu svjedoči pseudonim Michele da Legnago što ga je koristio nekoliko godina po dovršetku

projekta, ali i izjava kako su ti bedemi *tenuti da tutto il mondo li piu belli et li piu sicuri che siano fatti fin ora.*²¹

Zadarska Kopnena i legnaška vrata sv. Martina iznimno su srodna tipološki, strukturom, ikonografijom, ali i izvedbom elemenata arhitektonske i kiparske dekoracije. Slijedom važne uloge koju je Paolo imao u konstrukciji potonjih i činjenice da se u botegi Sanmichelijevih najčešće navodi kao *scalpellino*, ondje mu se pripisuju čak četiri sačuvana lavlja reljefa od kojih se dva – onaj s bastiona Ponton i s vrata sv. Martina – ističu kvalitetnijim oblikovanjem.²² Štoviše, lako je uočiti tipološke i morfološke podudarnosti sa zadarskim lavljim reljefom. Bliski, gotovo identični momenti koji upućuju na istoga autora mogu se naći u impostaciji zakošenog tijela prsima i glavom izbačenog u prednji prostor, nagibu glave, oblikovanju krzna, grive, fizionomiji glave i njuške, sve do karakterističnih nakošenih i zašiljenih očiju ili pak oblika perja na krilu. Legnaški su reljefi posve prihvatljivo atribuirani samom Paolu Sanmicheliju, pa njegovom dlijetu treba pripisati i sjajan reljef zadarskog lava.²³

Način poslovanja pri kojem se kamen priprema i obrađuje na jednom mjestu, onda brodovima doprema i ugrađuje drugdje, opće je mjesto klesarskog poslovanja tijekom 15. i 16. stoljeća, a u Zadru možda uzrokovan i bojazni Sanmichelijevih da ondje neće naići na majstora koji bi bio u stanju ispuniti očekivane standarde. Tako je Paolov lavlja reljef, a možda i još neki figuralni ukrasi zadarskih vrata bez ikakvih problema mogao biti dopremljen s nekim od tereta opeke kojima je Giangirolamo istovremeno obzidao susjedni bastion Ponton.²⁴ Štoviše, treba upozoriti i da je jako oštećeni reljef lava s tog bastiona, natpisom datiran u 1544. godinu, impostacijom tijela i oblikovanjem grive veoma srodan Paolovu izrazu, pa bi mu ga se također trebalo pripisati. Prvotna zamisao Sanmichelijevih da lokalnim klesarima povjere tek jednostavnije zadatke bila je, po svojoj prilici, promijenjena nakon što se uvidjelo da se u Zadru moglo pronaći klesara i

Trabeacija Porta Nuova u Veroni (foto: L. Borić)
Entablature of Porta Nuova in Verona

Dujam Rudičić, trabeacija zadarskih Kopnenih vrata (foto: L. Borić)
Dujam Rudičić, entablature of Zadar's Porta Terraferma

Dujam Rudičić, trabeacija vrata utvrde Sv. Nikole pred Šibenikom (foto: L. Borić)
Dujam Rudičić, portal entablature of the Fort of St Nicholas in Šibenik

kipara koji su bili u stanju zadovoljiti radioničke standarde. Na to upućuju razlike u kiparskoj obradi pojedinih figuralnih dionica zadarskih vrata. Za razliku od spomenutoga lavljeg reljefa kod kojeg kiparska obrada naročitu pažnju usmjerava ka kontroli masa u svrhu postizanja uvjerljive plastičnosti, kod glava lavova grbonoša primjetna je usitnjena izbrazdanost epiderme reljefa što upućuje na majstora koji drugačijim duktusom obrađuje motive preuzete iz radioničkih legnaških i veronskih oblika i fizionomija. To je uočljivo i na staračkoj glavi nad južnim bočnim prolazom, donekle nezgrapno povezanih elemenata fizionomije i nešto rahlije artikulirano rasutog i nervoznog oblikovanja. Budući da takvoga majstora ne nalazimo ni na jednom od venetskih i ostalih vrata Sanmichelijevih, treba pretpostaviti da je riječ o lokalnom majstoru kojega je radionica uključila u proces obrade kamena i izgradnje vrata. Međutim, na zadarskim se vratima uočava još jedna ruka. Netom spomenuti reljefi kvalitetom znatno odstupaju od onih s friza trabeacije Kopnenih vrata u Zadru, čija je morfologija izvanredno podudarna s onima što ih je Dujam Rudičić po narudžbi Giangirolama Sanmichelija izradio na portalu utvrde sv. Nikole pred Šibenikom.²⁵ Ikonografski i tipološki, zadarski i šibenski reljefi identični su primjerima što su ih Sanmichelijevi postavljali po gradskim vratima i na palačama Veneta i Venecije. Na njima se izmjenjuju bukraniji ovjenčani bisernim niskama s kvadratnim busenovima akantusa i dekoriranim paterama. Ipak, venetski su bukraniji Sanmichelijevih iznimno plitki, mlohavi i bezizražajne modelacije, za razliku od neusporedivo anatomske uvjerljivijih i plastički izražajnijih šibenskih i zadarskih kod kojih su bukraniji predstavljeni u različitim stadijima raspadanja, domišljato izražajno variranih oblika kostiju, hrskavica i rogova, a vrsno su klesani i svi ostali elementi friza.

Glavni portal Giangirolamove utvrde sv. Nikole na ulazu u Šibenski zaljev koncipiran je kao jednolučna redukcija zadarskih Kopnenih vrata ili pak izdvojena središnja os veronskih Porta Nuova. Na tu se konstrukciju odnosi dokument iz listopada 1540. koji spominje protomajstora izgradnje utvrde *protolapicidu* Franu Dismanića, a u kojem se *tagliapiera* Dujam iz Splita obvezao da će za cijenu od 125 dukata pripremiti, obraditi, dopremiti i ugraditi kamenu građu za glavni portal utvrde prema nacrtima i predlošcima što ih je priložio Giangirolamo Sanmicheli.²⁶ Treba pak primijetiti znatno povjerenje koje je mladi Veronac imao u Rudičića kojemu je pritom izričito povjerenje klesanje svih elemenata vrata, napose ističući likove sv. Nikole i lava sv. Marka. Giangirolamo je Rudičića u Zadru mo-

gao upoznati za svoga prvog zadarskog boravka nekoliko godina prije, tijekom Splićaninova angažmana za zadarske benediktinke. Naime, nakon višegodišnjeg zastoja radova na pregradnji crkve sv. Marije, one su krajem 1520-ih angažirale Dujma Rudičića i Ivana Vitačića da na jugozapadnoj fasadi nastavi renesansnu artikulaciju oplošja čiji je ritam i formu petnaestak godina prije na pročelju započeo Nikola Španić sa suradnicima.²⁷ Iako izrijekom spomenut kao *lapicida*, može se naslutiti da je Vitačić u ovom poslu Rudičićev suradnik, možda nadglednik konstrukcije dijelova koji su većim dijelom mogli biti isklesani u Rudičićevoj korčulanskoj radionici i potom dopremljeni u Zadar.²⁸ Rudičić je, pak, u jeku radova za zadarske benediktinke s Korčule ugovarao i poslove za dubrovačke naručitelje. To potvrđuje jamstvo iz lipnja 1534. što ga Ludovik Maravić zajedno s Petrom iz Cresa i Franom Barberićem dao Dubrovčaninu Bernardinu Antunovu Buniću obvezujući se na dovršenje nekih stupova i drugih stvari u slučaju da Dujam Rudičić ne dospije izvršiti ono što je obećao u veljači te godine. U Zadru su, pak, Rudičić i Vitačić isplaćeni 16. prosinca 1534. za dio radova na crkvi benediktinki, a potom ih je 22. rujna 1535. opatica Donata Nassis isplatila za drugi obavljani dio, a tom su se prilikom obvezali na konačno dovršenje posla.

Iako doslovno nastavlja Španićevu *codussijsku* arhitektonsku shemu s početka stoljeća, Rudičićeva se dionica jugozapadne fasade benediktinske crkve vidno razlikuje dubljim plasticitetom listova kapitela pilastara te dječjih i lavljih figura na njima, izražajnom voluminoznošću, dok likovima *putta*-telamona istražuje i neke, pomalo anakrone, kiparske probleme *Quattrocenta*. Štoviše, razlistali ukras lunete bočnog portala crkve s imenom opatice Donate Nassis pokazuje uobičajenu sklonost korčulanskih majstora kasnogotičkom usitnjenom ritmu. Stilske tradicije prethodnih desetljeća očituju se i u stilizaciji lavlje glave koja pokazuje pristojnu klesarsku vještinu. Osim izrazito elastične plastičnosti listova kapitela, treba spomenuti i likove *putta* koji pokušavaju ispitati prostorne i gravitacijske mogućnosti svojih tijela. Jedan od njih, hrabrije zamišljen i kvalitetnije oblikovan, podignutim rukama preuzima težinu sa abaka kapitela, prigrabujući u koljenu lijevu nogu kojom je formirao odnos prema nagnutoj glavi. Anatomija njegova torza, kao i ona drugog *putta* naznačene su plitkim oblim linearnim ispupčenjima, danas uglavnom izjednenima atmosferilijama. Potonji je u važnijim morfološkim elementima poput oblikovanja usana i pramenova kose blizak liku sv. Krševana s Kopnenih vrata. Ipak, za definiranje Rudičićeva stila značajniji je posljednji kapitel u nizu, onaj s lavljom glavicom s karakterističnim dubokim vodoravnim čeonim borama, stilizacijom snažno

Dujam Rudičić, kapitel s jugoistočne fasade Sv. Marije benediktinki u Zadru. recipijent za vodu iz lapidarija Narodnog muzeja u Zadru (foto: L. Borić) i glava skulpture lava s atike portal tvrđave Sv. Nikole pred Šibenikom (Konzervatorski odjel u Šibeniku)

Dujam Rudičić, capital of the south-eastern façade of the Church of the Benedictine nunnery of St Mary in Zadar, a water receptacle from the lapidarium of the National Museum Zadar and the head of St Mark's lion, formerly on the architrave of St Nicholas' fort in Šibenik,

Putto s kapitela jugoistočne fasade Sv. Marije zadarskih benediktinki, reljefni likovi Sv. Krševana s Kopnenih vrata u Zadru i Sv. Nikole s portala Šibenske utvrde (foto: L. Borić)

Putto on a capital of the south-eastern facade of the Church of the Benedictine nunnery of St. Mary in Zadar and the relief sculptures of Zadar's patron St Chrysogonus from Porta Terraferma in Zadar and St Nicholas from St Nicholas' fort in Šibenik

proširenih jagodičnih kostiju kojom formira sroliki obris, linearnim naglascima pramenova grive te duboko izdubljenim očnim jabučicama. U lapidariju Narodnog muzeja u Zadru sačuvan je recipijent vode s izljevom u obliku lavlje glave gotovo identično stilizirane srolike glave, paralelnih vodoravnih čeonih bora unutar trokutastog nabora kože nad njuškom i linearno obrađene grive, pa bi tu lapidu valjalo prepoznati kao još jedan Rudičićev zadarski rad.²⁹

Konačno, nedavno je kod Šibenika pronađena lavlja glava koja je gotovo sigurno pripadala punoplastičkoj skulpturi postavljenoj povrh atike portala tvrđave sv. Nikole, pa bi prema spomenutom ugovoru i taj lavlji lik trebalo povezati s Dujmom Rudičićem.³⁰ Doista, unatoč dosta slobodnijoj stilizaciji, grubljoj i sumarnijoj obradi koju možemo protumačiti prilagodbom visokom postavi skulpture vrh atike portala, uočljive su sličnosti sa spomenutim Rudičićevim zadarskim glavama; proširene jagodice, okomiti trokutasti nabor kože na čelu i u njemu vodoravne paralelne bore, linearizirani pramenovi grive ovdje su podebljani, ali oblikovani slično onima na zadarskim primjerima. Takvu tipologiju slijede i Rudičićevi manji lavlji reljefi, tipa *nimbato*, s friza šibenskog portala. Rudičićev veliki punoplastički lav uništen je za francuske uprave, a 1824. je car Franjo I. ondje dao postaviti dvostruki lik lava poznat sa starijih fotografija, prije nego je i taj uništen.³¹ Zanimljivo je primijetiti da je ta carska narudžba, kako se čini, inzistirala na austrijskoj *ottocentističkoj* replici zadarskoga Paolova reljefa.³² U svakom slučaju, osim navedenih argumenata koji ocrtavaju Rudičićevu tipologiju lavljih likova, treba upozoriti i na posve malene, gotovo neuočljive lavlje glavice sa završne kime vijenca zadarske trabeacije Kopnenih vrata u Zadru.³³ I one su oblikovane *rudičićevskim* standardom, no primjereno sićušnim dimenzijama, visokom postavi i slaboj vidljivosti vjerojatno je barem dio njih bio prepušten suradnicima.

Prihvate li se ovdje ponuđene atribucije, o likovnom profilu klesara i kipara Dujma Rudičića, moguće je donijeti nekoliko zaključaka. Na radovima za Sv. Mariju u Zadru, u vještom plastičkom oblikovanju ljudskoga tijela i poigravanju s kiparskim idejama distribucije težine unutar ljudskoga tijela Rudičić posve očekivano pokazuje dobro poznavanje tradicija korčulanskih klesarskih i dalmatinskih kiparskih tradicija *Quattrocenta*. To je donekle vidljivo i na šibenskom liku sv. Nikole kojemu nedostaju glava i ruke, pa sud o majstorovim dometima možemo donijeti tek na temelju odnosa impoziције svečeva tijela i zaljuljanih draperija pri čemu se vješto gradira dubina nabora albe, dalmatike i kazule. Čini se da je osobni likovni izraz uspio definirati stilizacijom karikiranih lavljih glava iznimno naborane površine kojima je jedinstvenost unutar srodnih dalmatinskih primjera zajamčena.

Kada pak radi prema jasno definiranim *all'antica* predlošcima sanmichelijevskih bukranija, Rudičić naturalistički obrađuje mase, povija plohe i zaoštrava rubove poluraspadnutih lubanja napuštajući usitnjenu hrapavu ekspresivnost plohe i stilizaciju. Ipak, i taj oblikovni pristup koristi radi postizanja efekta dojmljivosti, donekle i začudnosti elemenata arhitektonske dekoracije. Da je riječ o klesaru znatnih dosegâ u Dalmaciji svojega vremena, ocijenio je još Cvito Fisković na temelju spomenutoga šibenskog ugovora, zamjećujući autonomiju koju mu povjerava Giangirolamo Sanmicheli: *...et figure si de maistro San Marco in forma de lion de tutto tondo ouer de tutto relieuo quanto de miser San Nicolo, benissimo lavorate*.³⁴ Na temelju ranije izvedenih argumenata, kamenarsku i graditeljsku suradnju drugoga majstora spomenutog u ugovoru – protolapicide Frane Dismanića, inače člana poznate šibenske klesarske i graditeljske obitelji – treba prepoznati na konstrukciji vrata ili čak čitave tvrđave, što zapravo isključuje Dismanićev izravan klesarski ili kiparski angažman.³⁵ Povjerenje što ga je G. Sanmicheli tom prilikom

ukazao Rudičiću možda upućuje na to da je zadarski friz, zajedno s ostalim Rudičićevim dijelovima Kopnenih vrata mogao biti dovršen i čekati konačnu ugradnju u Zadarska vrata na kojima stoji godina dovršetka 1543.

Lapicida Dujam Rudičić potječe iz splitske obitelji kamenara od koje Cvito Fisković navodi Stjepana, protomajstora Antuna i njegova sina Ivana, dok je najraniju bilješku o klesaru Dujmu pronašao na izgradnji splitskih zidina krajem 1502. i 1503. godine.³⁶ Ipak, s obzirom na to da je posljednji poznati arhivski spomen datiran u Dubrovniku 1545. godine, ta se bilješka možda odnosi na nekoga drugog od nekoliko zabilježenih majstora iz obitelji. U svakom slučaju, kada je krajem dvadesetih Dujam sklopio prvi ugovor za nastavak pregradnje Sv. Marije u Zadru, on je morao biti etabliran majstor s radionicom na Korčuli koja već tada zasigurno radi i za dubrovačke naručitelje, kako je dokumentirano za sljedeće desetljeće. O Rudičićevoj ambiciji, vještini, ugledu, ali naročito i o prije uočenoj stilskoj prilagodljivosti svjedoči i ugovor od 29. travnja 1539. u kojem je s Ludovikom Maravićem ugovorio suradnju na dovršenju triju oltarnih kapela za dubrovačku dominikansku crkvu, na kojima je rasplamsali cvjetnogotički ukras uklopljen u arhitektonsku strukturu renesansnog leksika, no uobičajene gotičke sintakse tipične za većinu korčulanskih majstora. Rudičićev udio u ovom poslu se po svoj prilici odnosi samo na završne radove.³⁷ Vjerojatno se upravo za intenzivan rad na tom i drugim pretpostavljenim dubrovačkim narudžbama nastanio u kući tada već možda pokojnog Petra Andrijića,³⁸ a u listopadu iste godine spomenut je u ugovoru kojim se korčulanski *lapicida* Nikola, sin Ludovikov obvezao Stjepanu Palmotiću izraditi četrdeset stupova za vrt ljetnikovca na Ombli, uz to i četiri portala pri čemu je majstoru Nikoli od sveukupno deset dukata za stupove i šest za vrata isplaćeno četiri.³⁹ Naš se majstor u tom dokumentu zapravo spominje kao jamac kolegi Nikolu Ludovikovu (koji nije Maravićev sin),⁴⁰ obvezujući se da će u slučaju kašnjenja radova osigurati njihov dovršetak ili povrat novca.

Radeći tridesetih i ranih četrdesetih godina 16. stoljeća na zadarskim i šibenskim narudžbama, Dujam Rudičić zadržao je veze s dubrovačkim naručiteljima što nije neočekivano s obzirom na pogoršanu sigurnosnu situaciju u dalmatinskim gradovima pod mletačkom vlašću i opadajuću moć i interes tamošnjeg tržišta. Ipak, zacijelo još za trajanja suradnje s Maravićem, stupio je u kontakt s Giangirolamom Sanmichelijem s kojim je, pretpostavljamo, najprije započeo suradnju na zadarskim vratima, a u listopadu 1540. je potpisao ugovor i za šibenska. Naime, povjerenje koje mu je ukazano prepustanjem svih radova na šibenskim vratima možemo tumačiti zadovoljstvom izvedbom trabeacije zadarskih vrata. Radovi na ta dva projekta vjerojatno su se, barem jednim dijelom, odvijali usporedno, i to u Dujmovoju korčulanskoju radionici odakle su se otpremali u Zadar i Šibenik, kao što je to po svoj prilici bio slučaj i s ranijim radovima na dovršetku pregradnje Sv. Marije benediktinki u Zadru.

Po dovršetku radova za Sanmichelijeve naš se klesar vratio dubrovačkim naručiteljima, pristajući katkad i na manje zahtjevne radove, vjerojatno se snalazeći u kompetitivnoj

Dujam Rudičić i Girolamo Cataneo, palača Frana Gundulića u Dubrovniku (foto: L. Borić)

Dujam Rudičić and Girolamo Cataneo, Frano Gundulić's palace in Dubrovnik

situaciji korčulansko-dubrovačkoga klesarskog ambijenta druge četvrtine 16. stoljeća. Sljedeći poznat nam dokument onaj je od 7. svibnja 1543. kojim *Dujam iz Splita* izjavljuje da u skladištu pod crkvom sv. Dominika drži sedam kamenih greda za vrata i kamin za koje je od Pavla Marinova Gradića primio šest dukata.⁴¹

Određen uspjeh i prisutnost na dubrovačkoju klesarskoju i graditeljskoju sceni što ga je Rudičić postigao ovim i još nekim, za sada nepoznatim dubrovačkim vlasteoskim narudžbama, potvrđen je i dvije godine poslije, činom Rudičićeva udruživanja s graditeljem i *lapicidom*, Ankonitancem Girolamom Cataneom,⁴² s kojim je u rujnu 1545. formirao *societatem duraturam ad beneplacitum partium*. Svaki je u partnerstvo uložio osam zlatnih škuda, s tim da je majstor Dujam zadržao svih šesnaest, iz čega proizlazi da je on zbog prethodno stečenog ugleda u Gradu barem u prvo vrijeme imao dominantnu ulogu ugovaratelja i organizatora poslova, kao i to da je poticaj za udruživanje po svoj prilici došao s njegove strane. Najznačajniji plod te suradnje je kuća Frana Gundulića, odavno prepoznata kao najraniji primjer uvođenja i dosljedne primjene klasičnoga arhitektonskog jezika u dubrovačku stambenu arhitekturu.⁴³ Nada Grujić je ondje uočila ne samo »dosljednu primjenu redova u sveukupnosti njihovih sintagmi«, nego i »obilježja redova što ih sukladno normama klasicističke arhitekture moraju osim stupova imati i otvori, ili ih štoviše mogu imati samo otvori«, primjećujući da su potonji »u svim pojedinostima klesanih elemenata i okvira svijetlih otvora klesani iznimnom preciznošću«. ⁴⁴ Iako Rudičić za tu kuću nije klesao figuralne ukrase – a zapravo ne raspolažemo podacima da se nakon radova za Sanmichelijeve uopće prihvaćao takvih zadataka – klesarska prilagodljivost predlošcima još ga jednom potvrđuje ne samo kao vješta *lapicidu*, nego i kao osobu koja se u perifernim dalmatinskim okolnostima vješto snalazi u

Ivan Stijić i Ivan Trifunić, klaustar samostana Sv. Frane u Zadru (1556.), prema modelu i ranije (1536.) podignutom krilu Girolama Catanea (fototeka Konzervatorskog odjela u Zadru)

Ivan Stijić and Ivan Trifunić, cloister of St Francis' convent in Zadar (1556), after a model and a wing previously executed by Girolamo Cataneo (1536)

rasponu stilova od ranorenesansnih *codussijanskih* elementa na kapitelima zadarske Sv. Marije do klasičnih predložaka Sanmicheljevih i onih koje je možda donio Girolamo Cataneo. Tog Ankonitanca, inače, dokumenti još bilježe u Korčuli gdje je 1549. radio na stupovima obalne Gradske lože, pripremajući i kamen za njezin pločnik.⁴⁵ Nada Grujić je iznijela pretpostavku o mogućem Cataneovu angažmanu na ljetnikovcu Gundulić u Gružu, te ga je iz Ancone u Dubrovnik mogao dovesti upravo Đivo Gundulić, koji je ondje živio do 1549. godine. Obnova tog ljetnikovca započeta je 1538., a trajala je do 1556. godine.⁴⁶ No, Rudičić je Catanea mogao upoznati u Zadru sredinom tridesetih godina jer se Ankonitanac ugovorom od 23. travnja 1536. godine obvezao zastupnicima franjevačkog samostana i izvršiteljima oporuke plemića Hermolaja Cedula *fieri debere in dicta ecclesia Sancti Francisci claustum ad similitudinem illius qui est in civitate Ragusij eo modo quo magis fieri possit.*⁴⁷ U Cataneov crtež trijema notar Marcantonio da Bassano unio je mjere, a po dovršetku jednog krila naručitelji su trebali odlučiti hoće li mu povjeriti ostatak posla. Prema nacrtu što ga je izradio *manu ipsius*, majstor se, dakle, obvezao podići osam svodova jednog krila klaustara tako da sliči nekom dubrovačkom, a budu li naručitelji zadovoljni, potpisat će se novi ugovor za preostala tri krila. Cataneo se potom vratio u Anconu obećavši povratak do 1. lipnja.⁴⁸ Ne znamo što

se u međuvremenu dogodilo, no 4. studenog 1536. ugovor je raskinut, a Cataneo je za obavljene radove koji još nisu dopremljeni iz kamenoloma u Zapuntelu na Molatu koji je spomenut u prvom ugovoru, isplaćen s 36 dukata.⁴⁹ Ta se cijena po svoj prilici odnosila na isklesane i dopremljene stupove, arkaturu i konzole dijela krila klaustara, a prema kojima su lokalni majstori Ivan Stijić i Ivan Trifunić 1556. godine isklesali i dovršili ostala tri krila. Možemo pretpostaviti da su oni – inače posve nepoznati majstori čije se djelo već 1564. moralo popravljati⁵⁰ – zapravo konstruirali jedno krilo klaustara od klesanih dijelova koji su Girolamu Cataneu isplaćeni još 1536. godine, a onda prema njemu dovršili ostala tri. Ankonitanca je u Zadar mogao dovesti Ivan Grgurov Detrico, iz čije je oporuke sastavljene 1532. godine, dovršena trotravejna obiteljska kapela u Sv. Frani. Na nadgrobniku mu stoji zapis da je bio i potestat Ancone. Bez obzira na mnoštvo iznesenih pretpostavki koje se uzajamno prisnažuju, kasniji dubrovački Cataneovi radovi u suradnji s Rudičićem, potvrđuju slutnje da su ankonitanskom *lapicidi* bili dostupni i poznati projekti suvremenoga arhitektonskog jezika kakve je primijenio na zadarskom franjevačkom klaustaru i kući Frana Gundulića.

U postavljanje hipoteza o izvoru projekta zadarskoga franjevačkog klaustara i Cataneova doprinosa treba uključiti i kom-

parativnu analizu sa suvremenim srodnim konstrukcijama duž istočnojadranske obale. Treba primijetiti da u Dubrovniku i okolici nema sačuvanih klaustara koji bi u dovoljnoj mjeri nalikovali zadarskom. Onaj noviji u samostanu Male braće datiran je u kraj 16. stoljeća,⁵¹ a zadarskom je zapravo najbliži klaustar dominikanskog samostana Sv. Križa u Gružu. No čak i kad bismo usvojili pretpostavku da bi franjevci za model uzimali dominikanski klaustar, prema dostupnim podacima taj nije mogao biti izgrađen prije 1545. kada je samostan temeljito pregrađen,⁵² pa onda 1536. godine nije mogao biti uzorom za Cataneov model. U potrazi za srodnim modelima trijema s profiliranim arhivoltima na toskanskim stupovima koji bi se mogli dovesti u vezu s gornjom hipotezom, treba upozoriti na jedini sačuvani dubrovački trijem dvorišta kuće iz 16. stoljeća, onaj iz kuće Bona na Poljani Nikolice Bunića. Tipološki je srodan zadarskom, no razlikuje se u varijantama toskanskih kapitela i profilacije arkada, kao i jedinstvenom rješenju srcolikog tlocrta ugaonih stupova.⁵³ Ipak, s obzirom na to da to dvorište nije datirano, tek bi ga buduća istraživanja trebala precizno smjestiti u kontekst ove problematike.

Uzevši u obzir Cataneovu suradnju s Rudičićem i veze potonjeg sa Sanmichelijevima, treba dopustiti i mogućnost da je izvorište projekata za zadarski klaustar i dubrovačku kuću Gundulić negdje blizu Sanmichelijevih, jer upravo oni koriste jednostavne toskanske stupove: u Veroni na Lazaretu i rotundi Madonna di Campagna, te na trijemu crkve San Biagio e Cataldo (danas S. Eufemia) na Giudecci. Ipak, unatoč sličnostima u oblikovanju baza i kapitela, između zadarskih franjevačkih i toskanskih stupova Sanmichelijevih postoje i bitne razlike, prije svega u tome što Sanmichelijevi na toskanskom redu koriste arhitravna rješenja, a i interkolumniji su uglavnom širi od onih izvedenih u Zadru.⁵⁴ To,

međutim, ne znači da suradnik Sanmichelijeve radionice nije mogao modificirati projekt, udaljivši ga od rafiniranog Sanmichelijeva stila. Jednako tako, premda Cataneova i Rudičićeva dubrovačka palača Frana Gundulića ne rastvara proćelje trodijelno slavolučno kako to učestalo čini Michele Sanmicheli, neki od elemenata arhitektonskih struktura i dekoracije doista jesu karakteristični za krugove bliske Sanmicheliju. Nada Grujić je tako primijetila da su uglovi ojačani bunjatom često rješenje Antonia da Sangalla Mlađeg,⁵⁵ a upravo je s njim Michele Sanmicheli intenzivno surađivao prije povratka u Veronu krajem dvadesetih godina. Uočeno je i da je Gundulićev pilastar s jonskim kapitelom na odmorištu prvog kata u rimskoj arhitektonskoj praksi bio uobičajen upravo tijekom prva dva desetljeća 16. stoljeća.⁵⁶ Osim toga, i motiv pasjeg skoka na vijencu koji razdvaja prizemlje (shvaćeno kao podnožje reda) Michele rado koristi, a vjerojatno ga je upravo Rudičić za Sanmichelijeve klesao i u Zadru. N. Grujić je, konačno, pretpostavila da je projekt za svoju palaču Frano Gundulić, ugledni pravnik i diplomat, mogao nabaviti osobno za svojih rimskih boravaka, a iz Ancone ga je, ili kojeg važnijeg središta mogao donijeti i sam Cataneo, a možda mu je i sam autor.⁵⁷ Isto bi trebalo vrijediti i za projekt zadarskoga klaustara, kao i zasad još uvijek nepoznatoga njegovog dubrovačkog predloška.

Brojna pitanja istočnojadranskog *Cinquecenta*, a napose načina i putova prijenosa klasičnoga arhitektonskog jezika još su uvijek otvorena,⁵⁸ pa će tako i detalje djelatnosti ove dvojice trebati dodatno rasvijetliti. U svakom slučaju, *lapicide* Dujma Rudičića i Girolama Catanea ističu se kao prvi koji reagiraju na nove arhitektonske inovacije, povezuju se s njihovim izvornim promotorima, Sanmichelijima i drugima, te ih prenose na istočnojadransku obalu od Zadra do Dubrovnika, tridesetih i četrdesetih godina 16. stoljeća.

Bilješke

1 ANA DEANOVIĆ, Prilog Sanmichelija utvrđivanju Dalmacije, u: ANA DEANOVIĆ, *Utvrde i perivoji*, Zagreb, 2001., 23–37 (izvornik: Il contributo dei Sanmicheli alla fortificazione della Dalmazia, u: *Castellum*, 7 (1968.), 37–56; KRUNO PRIJATELJ, Sanmicheli e la Dalmazia u: *Michele Sanmicheli. Architettura, linguaggio e cultura artistica nel Cinquecento*, Centro Internazionale di Studi di Architettura “Andrea Palladio” di Vicenza, (ur.) Howard Burns – Cristoph Frommel – Lionello Puppi, Milano, 1995., 222–227; ANDREJ ŽMEGAČ, Zadarske utvrde 16. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27 (2003.), 107–118; PAVUŠA VEŽIĆ, Vrata Michelea Sanmichelija u Zadru, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29 (2005.), 93–106.

2 PAVUŠA VEŽIĆ (bilj. 1).

3 Rad je proizašao iz izlaganja na znanstvenom skupu Dani Cvita Fiškovića održanom u Orebićima, početkom listopada 2012. godine.

4 PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL, Michele Sanmicheli, Milano, 2004., 33.

5 ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 1), 110–111.

6 ANTONIO BERTOLDI, *Michele Sanmicheli al servizio della Repubblica Veneta. Documenti tratti dal R. Archivio generale di Venezia*, Verona, 1874., 97–98. U pismu datiranom 20. ožujka 1556. (*more veneto*), osim što se ponosi izvedenom tvrđavom, Giangirolamo iznosi i podatak da ga je nakon šestogodišnje suradnje sa stricem na utvrdama u Legnagu i Veroni, Venecija poslala u Dalmaciju *alla revision delle sue terre et loci; dove disegnai con ogni diligentia possibile non solamente Nona, Zara, Obroazzo, Novegradi, Sebenico, Verpoli, Rachienizza, Daslana, Scardona, Trahu, Spalato et Catharo del modo che si ritrovavano, ma gli tirai et iandio in quella forma chè più per via di rassettamenti o di nova fortificatione si potevano ridur in securità.*

- 7
FILIPPO TOSO, Porta San Martino a Legnago e Porta Nuova a Verona. Nuovi documenti sul Sanmicheli *Architecto* nella fabbrica militare, u: *Annali di architettura – Rivista del Centro internazionale di Studi di Architettura Andrea Palladio di Vicenza*, 12 (2000.), 61; PAUL DAVIES, DAVID HEMSOLL (bilj. 4), 54 i d.
- 8
O utvrđi sv. Nikole: JOSIP ČUZELA, Pomorska utvrda Sv. Nikole na ulazu u kanal sv. Ante kod Šibenika, u: *Prijatelj zbornik II – Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 33 (1992.), 51–78; ANDREJ ŽMEGAČ, Utvrda Sv. Nikole pred Šibenikom, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 25 (2001.); JOSIP ČUZELA, Šibenski fortifikacijski sustav, Šibenik, 2005., 80 i d.
- 9
PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL (bilj. 4), 39–42. Michele se i na povratku bez sumnje zadržao u Zadru u kontroli radova.
- 10
ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 8), 92. Treba primijetiti da je bastion Ponton u cjelini izgrađen od opeke, no to se pokazalo preskupim, pa su ostali zadarski bastioni i kortine od *terrapiena* obloženog lokalnim kamenom.
- 11
Na margini ovog razmatranja treba upozoriti i na činjenicu da su zadarska Kopnena vrata jedan od najranijih primjera izvedbe ugaonog rješenja trabeacije i nosača koje je krajem tridesetih bio poprištem svojevrsnoga arhitektonskog nadmetanja na koje je Jacopo Sansovino 1539. okružnim pismom pozvao sve talijanske arhitekta, da bi potom slavodobitno ponudio rješenje postavivši ga na trabeaciju trijema Marciane, iako se čini da je Michele Sanmicheli zapravo do rješenja došao prije. O Sansovinovu pismu: DEBRA HOWARD, Jacopo Sansovino: Architecture and Patronage in Renaissance Venice, New Haven, 1975., 19–20. Davies i Hemsoll (bilj. 4, 43–44) upozoravaju da je Sansovinov natječaj raspisan 1539. za rješenje ugaone metope prizemlja Marciane, upravo za vrijeme Sanmichelijeva dugotrajnoga izbivanja u Zadru i potom Orijeantu, možda namjerno tempiran kako bi rješenje pripisao sebi. Sanmicheli je, međutim, to rješenje primijenio srodnim oblicima odnosa triglifa, metopa i nosača tridesetih godina na veronskim Porta Nuova (za koja je upravo Sansovino izradio punoplastičku skulpturu krilatog lava, v. bilj. 17, i nešto kasnije u Zadru).
- 12
PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL (bilj. 4), 56.
- 13
ANA DEANOVIĆ (bilj. 1), 26–28, s navodima starijih prijedloga takve atribucije. Atribuciju Giangiolamu autorica postavlja na Micheleovu uobičajenom smještaju »ponderoznih gradskih vrata, svečanih i monumentalnih« posred kortina, što u Zadru nije slučaj, sluteći čak i određene stilske paradigme. No ovdje je to možda ipak uvjetovano specifičnim obrambenim uvjetima, ali i širinom gradskih ulica. Na koncu, novi uvidi u radionički, poduzetnički način poslovanja Sanmichelijevih, koji na raznim projektima fortifikacija prepoznaje blisku suradnju ne samo Michelea i Giangiolama, nego i njegova oca Paola, čini manje nužnim inzistiranje na individualnom doprinosu bilo kojega od njih. U tom se smislu može ponovno razmatrati i znatniji Micheleov udio u projektiranju šibenske utvrde, posebice s obzirom na Giangiolamovu mladost.
- 14
FILIPPO TOSO (bilj. 7), 60 i d.
- 15
PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL (bilj. 4), 257.
- 16
PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL (bilj. 4), 54–60; FILIPPO TOSO (bilj. 7), 61.
- 17
ALBERTO RIZZI, I leoni di Venezia a “Verona fidelis” e nel suo territorio, u: *Atti del Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti. Classe di scienze morali, lettere e arti*, 154–1 (1996.), 622.
- 18
FILIPPO TOSO (bilj. 7), 60.
- 19
PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL (bilj. 4). Dvojac autora s razlogom sluti da je Paolova klesarska karijera uzlet zadobila upravo Micheleovim povratkom iz Rima odnosno Orvieto u Veronu, gdje je s legitimitetom bliskog suradnika Antonia da Sangalla mlađeg stupio u dodir s veroneškim humanističkim krugovima i uglednim obiteljima Raimondi, Pellegrini, Canossa i Bevilacqua. Osim toga, Paolo Sanmicheli pripremio je sav veronski crveni mramor za arhitektonske okvire Sansovinove Loggette. DEBRA HOWARD (bilj. 11), 31.
- 20
PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL (bilj. 4), 40.
- 21
PAUL DAVIES – DAVID HEMSOLL (bilj. 4), 33.
- 22
ALBERTO RIZZI (bilj. 17), 624–625.
- 23
»Paolovske« karakteristike je bez detaljnijega obrazloženja naslutio i usput spomenuo već ALBERTO RIZZI (bilj. 17), 624.
- 24
ANA DEANOVIĆ (bilj. 1), 21.
- 25
CVITO FISKOVIĆ, Umjetnički obrt u 15. i 16. st. u Splitu, u: *Zbornik Marka Marulića 1450–1950.*, (ur.) Josip Badalić – Nikola Majnarić, Zagreb, 1950., 144.
- 26
Dokument je, sa starom signaturom, spomenuo CVITO FISKOVIĆ, Zadarska renesansna crkva Sv. Marije, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956.), 118. Sadašnja signatura: Državni arhiv Zadar (dalje: DAZd), Šibenski bilježnici (dalje: ŠB), Cornelius Bonino, *sub die*. Ovaj podatak je zanimljiv i utoliko što dokazuje da su vrata i ostali klesani dijelovi bili načinjeni već na samom početku gradnje, jer je do sredine 1542. šibenska utvrda bila sagrađena tek do razine prvoga kordonskog vijenca. Vidjeti: ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 8), 92.
- 27
IVO PETRICIOLI, Renesansna pregradnja Sv. Marije u Zadru, u: *Zadarska revija*, 16/2–3 (1967.), 180, s prijepisom ugovora. Inače, Nikola Španić je s korčulanskim suradnicima klesao i elemente kapele sv. Roka, pa tima dvama djelima zapravo uvodi *codussi-janske* motive u zadarsku ranorenesansnu arhitekturu.
- 28
Vitačićev je otac možda Marin koji se spominje krajem 15. stoljeća kao *lapicida* u Splitu, Korčuli i Dubrovniku. Vidjeti: CVITO FISKOVIĆ (bilj. 26), 117.
- 29
LARIS BORIĆ, Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru, doktorska disertacija, Zadar, 2010., 917. Plića obrada detalja i stilizacija grive prema tipologiji “na liru” na tom recipijentu je usklađena manjoj udaljenosti od oka promatrača.

30

Istovremeno s mojom atribucijom ove lavlje glave Dujmu Rudičiću na Danima Cvita Fiskovića, 2012., to je učinio i ALBERTO RIZZI, u trećem tomu knjige *I leoni di San Marco, il simbolo della repubblica veneta nella scultura e nella pittura*, vol. III – supplemento, Venezia, 2012., 121. Dimenzije su, prema Rizziju, 52 × 46 × 37 cm. U tom se tekstu prijedlog atribucije ne obrazlaže, već se općenito upućuje na srodnost s lavovima s trabeacije, a opisuju se i nejasne okolnosti nalaza ove glave, odnosno njezine lokacije od uništenja za francuske uprave.

31

ALBERTO RIZZI, *I leoni di Venezia in Dalmazia*, Venezia, 2005., 201 (kat. 161).

32

Fotografija kod JOSIP ĆUZELA (bilj. 8, 2005.), bez paginacije i numeracije. Nedavno je šibenski konzervator Ivo Glavaš iznio pretpostavku (<http://www.sibenik.in/bastina/sibenski-konzervator-ivo-glavas-pise-znanstveni-rad-o-tvrđavi-sv-nikole/39818.html>, pristupljeno 12. 5. 2015.) da je prednji dio austrijskoga lava originalan, Rudičićev. Međutim, fizionomijskom tipologijom je čitava skulptura lava s otvorenom knjigom upadljivo srodna Paolovim zadarskim i legnaškim likovima, a ne Rudičićevim; postav glave, prsa i prednjih nogu, oblik glave i njuške, zašiljene oči, nabori čela, pramenovi grive i detalji šapa ne ostavljaju mjesta sumnji. Stoga bi se u ovom trenutku, a s obzirom na nedostupnost preciznijih fotografija mogle iznijeti dvije pretpostavke. Austrijski su konzervatori vođeni stilskom analogijom kakva nije neuobičajena za to razdoblje, mogli dati izraditi vjernu punoplastičku repliku zadarskoga lavljeg lika ili su pak obnovili sačuvanu izvornu skulpturu Paola Sanmichelija koja bi u tom slučaju bila postavljena na izvornoj atici. Čitavo pitanje dodatno zamućuje neobična bilješka u putnom dnevniku cara Franje I. iz svibnja 1818. godine, dakle nakon francuskog oštećenja 1810. ili 1813. (vidjeti: ALBERTO RIZZI /bilj. 31, 201/), a prije postava novog natpisa o carevoj obnovi lavljeg lika 1824. godine: *ober dem Tor ist ein schöner grosser Loewe von Stein, der frei steht*. O tome: IVAN PEDERIN: Car Franjo I. o Šibeniku u svom putnom dnevniku iz 1818. godine, u: *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 29–30 (1983.), 190. Ako prihvatimo pretpostavku o izvornom lavu Paola Sanmichelija koji je stajao vrh šibenskih vrata, a car Franjo ga je gledao djelomice uništenog, treba se upitati gdje bi onda izvorno bila postavljena Rudičićeva nedavno pronađena lavlja glava, tim više što se u ugovoru izričito spominje Giangirolamovo inzistiranje da Rudičić sam izradi lavlji lik za vrata.

33

Tu je zamisao Michele Sanmicheli izveo izravno s vijenca bazilike Aemilie s Foruma Romanuma, poznate mu vjerojatno sa skica u posjedu Sangallovih, jer je na toj rimskog građevini izvor Micheleu omiljene kombinacije ugaonog uparivanja polustupa sa završnim pilastrom: Codex Corner, f. 61r, Sir John Soane's Museum London; objavljeno u: PHYLLIS WILLIAMS LEHMAN, *The Basilica Aemilia and S. Biagio at Montepulciano*, u: *The Art Bulletin*, 64–1 (1982.), 126, sl. 11.

34

DAZd, ŠB, Cornelius Bonini, Kut. 36/1. f. 20v–21r. Zbog važnosti dokumenta za profil Dujma Rudičića donosim prijepis ključnog dijela: + 1540, adi XXII ottobre. Per lo presente publico instrumento se dichiara qualiter il clarissimo misser Jacobo Boldu conte et capitano di Sibenico in presentia del magnifico misser Luca Zorzi procurator sopra le fabriche et de misser Zuan Hieronimo inzegnier et com suo consiglio e rimasto daccordo cum maestro Doymo da Spalato tagliapria (!) per il far de la porta del Castel di San Nicolo, zoe di dar tutte piere vive lavorade secondo et come appar nel de-

segno fatto per il ditto inzegnier a lui mostrato, et cum le misure a pezzo per pezzo et sagome a lui date et dechiarite per la quantita, qualita, intagli, modi et condition che die esser ditta porta, come lettere intagliate et figure si de misser San Marco in forma de lion de tutto tondo over de tutto relievo quanto de misser San Nicolo, benissimo lavorate et condutte a tutte sue spese di qui sul lavoriero, che tutti i pezzi si possino metter in opera per la Nativita del Nostro Signor proxime venturum. Et questo per pretio de comun accordo concluxo de ducati cento et vinticinque a raxon de lire 6, soldi 4 per ducato, et per parte de presenti l'ha habuto ducati vinticinque, et secondo l'andera mandando le piere che le si possino metter in opera, cusi se li sporzera il restante del denaro, fin alla sua integra satisfattion. Et il prefatto maestro Doymo promette attendere et osservare sotto obligation de tutti sui beni et persona, damni et interesse che si potesse haver et reffettion de ditta opera (...). Zahvaljujem Emilu Hilji na pomoći pri čitanju arhivskih izvora.

35

JOSIP ĆUZELA (bilj. 8, 2005.), 84, drži da je Frane Dismanić klesao i ugrađivao kamen u vrata. Istovjetnu raspodjelu poslova možemo naslutiti i na dovršetku gradnje jugozapadnoga pročelja crkve zadarskih benediktinki, pri čemu bi Dujam Rudičić klesao arhitektonsku plastiku i figuralni ukras, a Ivan Vitačić organizirao kamenarske poslove i konstrukciju. Takva je specijalizacija poslova jasno definirana i u Cataneovu ugovoru za franjevački klostar u kojem se od klesara doslovno traži da isklesane lapide posloži tako da ih zidar lako može ugraditi.

36

O Antunu Rudičiću i ostalim kamenarima i klesarima iz te porodice: CVITO FISKOVIĆ, *Umjetnički obrt u Splitu*, u: *Zbornik Marka Marulića 1450–1950*, (ur.) Josip Badalić, Zagreb, 1950., 131–141.

37

CVITO FISKOVIĆ, Maravićeve arkadne niše, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1957.), 179–189; CVITO FISKOVIĆ, Korčulanski majstori 16. stoljeća u Apuliji, u: *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, 13–14 (1976.), 22–23. Iako impostacija i tektonika tijela malenih putta isklesanih uz pete središnjih lukova kapela pokazuju određene veze s onima na kapitelima zadarskih benediktinki, teško je govoriti o konkretnim Rudičićevim dionicama na ovom projektu koji se po svim drugim tipološkim i morfološkim karakteristikama razlikuje od ostalih njegovi radova. U dokumentu Maravić izričito navodi da mu je Dujam potreban za dovršenje posla, a sam će zadržati sve prethodne isplate, vjerojatno onih 30 dukata koji se spominju u prvom ugovoru sastavljenom u lipnju 1538. godine, vidjeti CVITO FISKOVIĆ (nav. dj., 185, n. 12).

38

CVITO FISKOVIĆ (bilj. 37, 1976.), 23.

39

CVITO FISKOVIĆ (bilj. 26), 118, zabilježena signatura: Državni arhiv Dubrovnik (dalje: DADu), Div. Not, 106 (1539–1542).

40

CVITO FISKOVIĆ (bilj. 37, 1975.), 27.

41

CVITO FISKOVIĆ (bilj. 26), 118. Signatura i prijepis izvotka prema autoru: DADu, Div. not. 107 (1542–1544), f. 140v; *sub die: Duimus de Spallatro lapicida sponte ad interrogationem ser Pauli Mar. de Gradis declaravit de computu et ratione prefati ser Pauli habere et tenere in magazzino posito sub ecclesia sancti Domenici septem petias petrarum pro una porta et caminata (...).*

42

CVITO FISKOVIĆ (bilj. 26), 119. Signatura i prijepis izvotka prema autoru: DADu, Div. not. 108 (1544–1546), f. 220v: *Magister Hieronimus de Ancona et magister Doimus de Spallatro ambo lapicide ibi presentes sponte cum dei nomine contraxerunt unam societatem duraturam ad beneplacitum partium. In qua quelibet dictorum posuit scutos auri octo, qui scuti sexdecim remanserunt in manibus dicti magistri Doimi ut ipse dixit et confessus est coram me notario presentis instrumenti ea convenerunt quod omne lucrum fit per dictas partes ex eorum operibus sit commune et eorum quelibet hic deberit medietatem promittentes una alteri et altera alteri semper de suis operibus dare bonum computum (...).*

43

NADA GRUJIĆ, Klasični rječnik stambene renesansne arhitekture Dubrovnika, u: *Peristil*, 35/36 (1992–1993.), 124–128.

44

NADA GRUJIĆ, Reprezentativna stambena arhitektura, u: *Zlatno doba Dubrovnika, XV. i XVI. stoljeće: urbanizam, arhitektura, skulptura, slikarstvo, iluminirani rukopisi, zlatarstvo*, katalog izložbe (ur.) Vladimir Marković, Zagreb, 1987., 310.

45

CVITO FISKOVIĆ (bilj. 37, 1975.), 24.

46

NADA GRUJIĆ, Kuća u Gradu, Studije o dubrovačkoj stambenoj arhitekturi 15. i 16. stoljeća, Dubrovnik, 2013., 227.

47

DAZd, Zadarski bilježnici (dalje: ZB), Pietro de Bassano, kut. 1, B. 1/E, ff. 11v–12r: *Die Dominica XXXIII mensis aprilis 1536, indictione nona, temporibus ut ante. Ibiq̄ coram viro nobile Jadrensi ser Marino de Grisogonis, honorabile consiliario prefacti Magnifici Domini Comit̄is, desiderantes spectabilis domini Carrolus de Cedulinis, dominus Johannes de Begna quondam domini Simonis et dominus Lombardinus de Begna nobiles Jadrenses tamquam procuratores conventus venerabilium dominum fratrum Sancti Francisci de observantia de Jadra, nec non hoc uti comisarii testamentarii quondam viri nobili Jadrensis domini Hermolai de Cedulinis dare executionem eius testamenti, qui testator ordinavit in suo testamento sive codicillis quod per eius commissarios de tractu bonorum eius commissarie fieri debere in dicta ecclesia Sancti Francisci claustrum ad similitudinem illius qui est in civitate Ragusii eo modo quo magis fieri potest. Idcirco omnes predicti personaliter constituti coram prefacto domino consiliario ex una et magister Hieronimus Chatanio civis et habitator Ancone lapicida ex altera parte convenerunt et concordēs remanserunt cum ipso magistro Hieronimo ibidem presente in hunc modum videlicet: Ipse magister Hieronimus promisit et se obligavit dare ipsis dominis commissariis lapides laboratos extrahendos ex scopulo penes portum vocatum Zampontellum ubi est petrara, cui magistro Hieronimo ipsi domini commissarii promiserunt facere quod conductores dicte insule dabunt sibi licenciam gratis. Qui lapides debeant esse ad sufficienciam pro uno quarterio dicti claustr̄i, incipiendo a capella Innocentium et eundo versus quirinam, secundum formam unius desenii sive picture manu ipsius magistri Hieronimi, que pictura remanere debeat pro maiori cautione ambarum partium in sacristia prefactorum venerabilium dominorum fratrum in depositum. Et erit subscripta primo per prefactum dominum consiliarium et me notarium infrascriptum in octo voltis. Et primo quod sedis sive bassa debeat esse altitudinis pedum duorum cum dimidio et grossia quartorum quinque in pluribus petiis, semper intelligendo mensuram Venetam. Residuum dicte fabrice debeat esse particulariter et distincte secundum quod notatum est in ipsa pictura sive desennio manu domini Marcii Antonii de Bassano patris mei notarii infrascripti, ad quam picturam semper habeatur rellatio. Item quod ipsi lapides*

debeant esse boni et sufficientes sine macula sive vena, conducendi huc Jadram ad monasterium predictum omnibus sumptibus ipsius magistri Hieronimi eo salvo quod dicti domini commissarii dare debeant magistro Hieronimo grippum cum duobus marinariis vel fratribus dicti conventus pro conductura dictorum lapidum. Item quod dicti domini commissarii et procuratores teneantur dare ipsi magistro Hieronimo lapides veteres illius sedie sive basse ipsius quarterii exceptis collonis. Item ipse magister Hieronimus promissit velle reddere ex dicta civitate Anconę Jadram prima die mensis junii proxime futurum citius aut serius salvo justo impedimento. Quo tempore ipsi domini commissarii promiserunt dare et numerare pro subventionē dicto magistro Hieronimo ad bonum computum dicti laborerii ducatos viginti auri ad rationem librarum 6, soldorum 4 pro ducato. Quo opere incepto, ipse magister Hieronimus debeat continuare in eo et non possit assumere aliud opus ad laborandum usque ad complementum ipsius modeli et hoc pro pretio et nomine pretii ducatos centum auri in totum ad rationem librarum 6, soldorum 4 pro ducato, qui ducati centum debeant dare ipsi domini commissarii prefacto magistro Hieronimo in dies, secundum opus per eum faciendum. Qui lapides postquam laborati fuerint debeant per ipsum magistrum Hieronimum sortari ita quod murarius illos possit ponere in opus. Hoc declarato quod si opus dicti magistri Hieronimi de quo in dicto modello postquam fuerint factum si placebit dictis dominis commissariis et eis videbitur esse bonum et idoneum, non debeant ipsum magistrum Hieronimum licentiare, sed potius debeat perseverare pro residuo trium quarteriorum restantium. Presentibus etiam ad hoc reverendo patre fratre Gabriele de Begna guardiano dicti monasterii et domino fratre Francisco Tetrico vicario dicti conventus premissis ad cautellam consentientibus suis nominibus et aliorum fratrum, promittentes ipse partes nominibus quibus interveniunt et cetera, sub obligatione et cetera.

Actum Jadre in sacristia dicti conventus, presentibus domino Alovio de Nassis nobile Jadrensi et magistro Simeone Gliucich pelipario testibus notis, habitis vocatis et rogatis. Na dokument se referirao CVITO FISKOVIĆ (bilj. 26), 120.

48

DAZd, ZB, Pietro da Bassano, kut. 1, B. 1/E, f. 11v. CVITO FISKOVIĆ (bilj. 26), 120; IVO PETRICIOLI, Gli scultori ed i lapicidi attivi fra le due sponde nel '400 e '500', u: *Marche e Dalmazia tra umanesimo e barocco*, *Atti del Convegno Internazionale di Studio*, (ur.) Sante Graciotti – Maria Massar – Giovanna Pirani, Ancona, 1993, 53.

49

DAZd, ZB, Pietro de Bassano, kut. 1, f. 1: (...) *de quo quidem acordio inter predictas partes facto patet publico instrumento in actis mei notarii infrascripti sub die XXIII mensis aprilis proxime elapsi, ad quod rellatio habeatur. Qui vero magister Hieronimus lapicida conduxerat nonnullos lapides pro dicto quarterio claustr̄i ex petrara de qua fit mentio in predicto instrumento. Et versa vice ipsi domini procuratores et commissarii ad bonum computum dictorum ducatorum centum dederunt et exbursaverunt prefacto magistro Hieronimo prout asseruerunt in pluribus partitis ducatos triginta sex in circa in hunc usque diem. Et cum sit quod dicti domini procuratores et commissarii mutaverint propositum et opinionem fatiendi predictum quarterium claustr̄i illo modo quo est de pacto in predicto instrumento, eapropter personaliter constituti coram viro nobile Jadrensi domino Michaele de Rosa honorabili iudice et examinatore curie, spectabili domino Johannis de Begna quondam domini Simonis et domino Lombardinis de Begna suprascripti procuratores et commissarii ex una parte et predictus magister Hieronimus Cathaneo lapicida ex altera parte nominibus quibus interveniunt voluntarie cassaverunt, annullaverunt et in omnibus et per omnia revocarunt et revocant predictum primum instrumentum compositionis dicti quarterii claustr̄i (...).*

- 50
JUSTIN V. VELNIĆ, Samostan sv. Frane u Zadru, povijesni prikaz njegova života i djelatnosti, u: *Samostan sv. Frane u Zadru*, (ur.) Justin V. Velnjić, Zadar, 1980., 40. Tijekom sljedećih su stoljeća uslijedili dodatni restauratorski zahvati na klostiru: 1627., 1679. i 1788. (ibid. 41–42).
- 51
CVITO FISKOVIĆ, Gotičko-renesansni slog samostana Male braće u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, (ur.) Josip Turčinović, Zagreb, 1985., 454.
- 52
STJEPAN KRASIĆ, Dominikanski samostan Sv. Križa u Gružu, u: *Croatia Cristiana Periodica*, 11 (1987), 188; PREDRAG MARKOVIĆ, Dubrovnik – Gruž, samostan Sv. Križa, kataloška jedinica u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (ur.) Igor Fisković, Zagreb, 295–297. U svakom slučaju, s obzirom na stilske podudarnosti trebalo bi usmjeriti detaljnija istraživanja prema okolnostima te pregradnje, odnosno ranijeg datuma nastanka gruškog klostira.
- 53
NADA GRUJIĆ (bilj. 46), 271–277.
- 54
Tlocrtna nepravilnost zadarskog klostira očituje se u variranju interkolumnija po krilima trijema. Na sjevernom, koje je najvjerojatnije klesao Cataneo, iznose 186 cm, južnom 185, istočnom 180 i zapadnom 175 cm. Baze stupova su visoke oko 36 cm, debla 183 cm, a kapiteli 30 cm.
- 55
NADA GRUJIĆ (bilj. 43), 126.
- 56
NADA GRUJIĆ (bilj. 46), 239.
- 57
NADA GRUJIĆ (bilj. 46), 236.
- 58
U posljednje su vrijeme znatan doprinos tom pitanju dale analize podataka o traktatima i crtežima: JASENKA GUDELJ – ANITA RUSO, Tiskani traktati o arhitekturi u Dubrovniku, u: *Peristil*, 56 (2013.), 101–111 i JASENKA GUDELJ, Radionice i klasični jezik u ranome novome vijeku: traktati i crteži na istočnoj obali Jadrana, u: *Majstorske radionice u umjetničkoj baštini Hrvatske, Zbornik Dana Cvita Fiskovića 5.*, (ur.) Dino Milinović – Ana Marinković – Ana Munk, Zagreb, 2014., 101–121.

Summary

Laris Borić

Lapicida Dujam Rudičić's Relations with Michele and Giangirolamo Sanmicheli and Girolamo Cataneo in the Reception of Classical Language of Architecture in Eastern Adriatic Towns during the Second Quarter of the Cinquecento

The paper focuses on the evolution and stylistic features of the opus of Dalmatian stonemason and sculptor Dujam Rudičić, active during the second half of the Cinquecento in various towns of Venetian Eastern Adriatic and in Dubrovnik.

When designing the south-eastern part of Zadar's fortifications in the late 1530s, Michele Sanmicheli came up with the concept of a new main town gate – *Porta Terraferma* – a version of the typical Sanmichelian structure, similar to the contemporary gates of Porta Nuova in Verona and St Martin's at Legnago, only adapted to the exigencies of the site. An Uffizi drawing (1759A) addressed to Paolo Samichelli, who elaborated the measures and the ground plan, and the subsequent supervision of the Zadar construction by Giangirolamo, clearly indicate the particularities of their family enterprise, extended locally through cooperation with local stonemasons and constructors. Namely, with the exception of the dominating relief of St Mark's lion, which should be attributed to Paolo Sanmicheli, the majority of elements were produced in Zadar, by local stonemasons and sculptors, who had been supplied with precise models. One of them was Dujam Rudičić, a skilled stonemason and sculptor from Korčula, already active in Zadar throughout the 1530s on the

reconstruction of the Church of Benedictine nunnery of St Mary, which he completed in accordance with the *codussian* design from the beginning of the century. Rudičić's role in Zadar's *Porta Terraferma* is clearly recognizable in certain elements of its sculptural and architectural decoration, particularly in the frieze with bucrania. The accurately and sharply carved anatomical features of the latter indicate a skilful master trained in the tradition of decorative stylization of the Quattrocento, who could easily adapt his style to the new forms provided by the Sanmichelis.

Giangirolamo, obviously satisfied with Rudičić's work in Zadar, decided to entrust him with yet another commission: the entire stonework and construction of the main portal of Giangirolamo's fort of St Nicholas in the Šibenik bay. This confidence is attested by the contract of October 22, 1540, probably antedating the works for *Porta Terraferma* in Zadar, which is moreover one of the earliest examples of Jacopo Sansovino's solution for the angle metope. The modelling of bucrania in Šibenik is noticeably analogous to the Zadar skulls, making it an essential argument for the attribution and further conclusions on Dujam Rudičić's profile as a sculptor. In addition to that, the recently found head of an accomplished sculpture of the lion of St Mark, originally

placed on top of St Nicholas' portal, likewise reveals Rudičić's sculptural style.

Throughout the 1530s and the early 1540s, while working for the Zadar commissioners and the Sanmichelis, Dujam Rudičić established himself on the island of Korčula, known for its high-quality quarries and a rich stonemasonry tradition, with a highly competitive local production oriented toward various commissioners throughout Dalmatia and particularly the nearby Republic of Dubrovnik. He remained in close relations with the latter, even partaking in some of the less ambitious commissions for columns, fireplaces, etc. Finally, in 1545, he entered in partnership with *lapidida* Girolamo Cataneo from Ancona. Their most important project was the construction of Frane Gondola's palace in Dubrovnik, the earliest example of the implementation of classical architectural language in that city. Finally, the paper *hypothesizes on the origin of this particular project, as well as the part played by Cataneo, taken into consideration his earlier*

model for the cloister of St Francis' convent in Zadar, likewise a purely classical project. Several features in both projects, as well as the aforementioned circumstances, indicate the circle of Michele Sanmicheli as a possible source of design solutions.

In spite of the many questions that remain open, the life and work of lapidida Dujam Rudičić, from his Quattrocento roots to his projects for the Sanmichelis in Zadar and Šibenik and further to his collaboration with Cataneo in Dubrovnik, provide a fine evidence for understanding of processes through which the new architectural language was received in Eastern Adriatic towns during the troubled times of the second quarter of the Cinquecento.

Keywords: Dujam Rudičić, Michele, Paolo and Giangirolamo Sanmicheli, Girolamo Cataneo, classical language of architecture